ISSN 3060-5091 (Online)
Farg‘ona metodika maktabi – Ферганская методическая школа – Fergana methodical school
2025-yil 3-son.

DOI: https://zenodo.org/records/17746997

Talabalarning ijtimoiy faolligini rivojlantirishda tyutorlik faoliyatining pedagogik imkoniyatlari

Xamrakulov Jasurbek Muxammadjon o‘g‘li –
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: jasurbek.xamrokulov@mail.ru
ORCID: https://orcid.org//0009-0008-5340-3870

Annotatsiya. *Ushbu maqolada talabalar ijtimoiy faollik indeksini rivojlantirishda tyutorlik faoliyatining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Talabalar jamiyatdagi ijtimoiy mas’uliyatni oshirish, liderlik va jamoaviy ish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun tyutorlarning individual yondashuvi va qo‘llab-quvvatlashi muhim vosita ekanligi ko‘rsatildi. Tyutorlik tizimi talabalarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga, motivatsiyasini oshirishga hamda ijtimoiy faoliyatda faol ishtirok etishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Maqolada tyutorlik faoliyatining samaradorligini oshirish yo‘llari va uning talabalar faolligini mustahkamlashdagi roli batafsil tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ta’lim muassasalarida tyutorlik tizimini yanada takomillashtirish va talabalar ijtimoiy faolligini rag‘batlantirish uchun amaliy tavsiyalar beradi.*

Kalit so‘zlar: *talabalar, ijtimoiy faollik indeksi, tyutorlik faoliyati, shaxsiy rivojlanish, motivatsiya, jamoaviy ish, ta’lim muassasalari, ijtimoiy mas’uliyat.*

Педагогические возможности тьюторской деятельности в развитии социальной активности студентов

Аннотация. *В данной статье анализируется роль и значение тьюторской деятельности в развитии индекса социальной активности студентов. Показано, что индивидуальный подход и поддержка тьюторов являются важным инструментом повышения социальной ответственности студентов в обществе, формирования навыков лидерства и командной работы. Система тьюторства оказывает положительное влияние на личностное и социальное развитие студентов, повышение их мотивации и активное участие в общественной деятельности. В статье подробно анализируются пути повышения эффективности тьюторской деятельности и ее роль в укреплении активности студентов. Результаты исследования дают практические рекомендации по дальнейшему совершенствованию системы тьюторства в образовательных учреждениях и стимулированию социальной активности студентов.*

Ключевые слова: *студенты, индекс социальной активности, тьюторская деятельность, личностное развитие, мотивация, командная работа, образовательные учреждения, социальная ответственность.*

Pedagogical opportunities of tutoring activities in developing students' social engagement

Annotation. *This article analyzes the role and importance of tutoring in the development of students' social activity index. It was shown that the individual approach and support of tutors is an important tool for increasing the social responsibility of students in society, the formation of leadership and teamwork skills. The tutoring system has a positive impact on the personal and social development of students, increasing their motivation and active participation in social activities. The article analyzes in detail the ways to increase the effectiveness of tutoring activities and its role in strengthening student activity. The research results provide practical recommendations for further improvement of the tutoring system in educational institutions and stimulation of students' social activity.*

Keywords: *students, social activity index, tutoring activities, personal development, motivation, teamwork, educational institutions, social responsibility.*

KIRISH

Zamonaviy ta’lim jarayonida talabalar faolligi va ijtimoiy faollik darajasi ularning nafaqat akademik yutuqlari, balki shaxsiy va professional rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy faollik – bu shaxsning jamiyatdagi turli ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etish darajasi bo‘lib, u orqali talabalar liderlik qobiliyatlarini rivojlantiradi, jamoadagi o‘zaro hamkorlikni mustahkamlaydi hamda fuqarolik mas’uliyatini anglaydi. Shu bois, ta’lim muassasalari talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan samarali mexanizmlarni yaratish zarurati yuzaga kelmoqda. Tyutorlik faoliyati talabalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularni qo‘llab-quvvatlash, rag‘batlantirish va yo‘naltirish orqali ularning ijtimoiy faollik indeksini oshirishda muhim vosita sifatida e’tirof etiladi. Tyutorlar talabalarning motivatsiyasini kuchaytirish, ularni jamoaviy faoliyatga jalb qilish hamda muammolarni hal etishda yordam berish orqali ijtimoiy faollikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu munosabat bilan, tyutorlik faoliyatining mazmuni, uning talabalar ijtimoiy faolligiga ta’siri va samaradorligini oshirish yo‘llari ilmiy tadqiqot obyekti sifatida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda talabalar ijtimoiy faollik indeksini oshirishda tyutorlik tizimining roli, uning amaliyotdagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi hamda ta’lim muassasalarida tyutorlik faoliyatini yanada samarali tashkil etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Bundan tashqari, tyutorlik faoliyati talabalarda mustaqil qaror qabul qilish, tashabbus ko‘rsatish, ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish va jamoatchilik bilan samarali muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Tyutor tomonidan tashkil etiladigan davra suhbatlari, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, volontyorlik loyihalari va turli tanlovlar talabalarning ijtimoiy muhitga moslashuvini tezlashtiradi. Ayniqsa, talabalarning qiziqishlari va individual imkoniyatlarini aniqlash asosida ularga tegishli faoliyat yo‘nalishlarini tavsiya etish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Shu bilan birga, tyutorlik faoliyati natijalarini muntazam monitoring qilish, talabalar faolligini maxsus mezon va indikatorlar asosida baholash hamda aniqlangan muammolar yuzasidan individual yondashuvni qo‘llash ushbu tizim samaradorligini oshiradi. Natijada talabalarda ijtimoiy mas’uliyat, tashabbuskorlik, hamkorlik va liderlik sifatlari izchil rivojlanadi. Shuningdek, tyutorlik faoliyatining samaradorligi talaba va tyutor o‘rtasida shakllanadigan o‘zaro ishonch, ochiq muloqot hamda hamkorlik munosabatlariga ham bevosita bog‘liq. Bunda tyutor nafaqat ta’lim jarayonini muvofiqlashtiruvchi, balki talabaning ijtimoiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlovchi, uning qobiliyat va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga ko‘maklashuvchi pedagogik subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, talabalarni universitet miqyosidagi

jamoat ishlari, talabalar tashkilotlari, ilmiy to‘garaklar va madaniy-ma’rifiy tadbirlarga jalb etish ularning ijtimoiy tajribasini boyitadi. Bunday faoliyatlar davomida talabalar o‘z fikrini erkin ifodalash, boshqalarning qarashlarini hurmat qilish, jamoada mas’uliyatni taqsimlash va yuzaga keladigan muammolarga maqbul yechim topish tajribasiga ega bo‘ladilar.

Tyutorlik tizimida individual va guruhli ishlash shakllarini uyg‘unlashtirish ham alohida ahamiyatga ega. Individual suhbatlar orqali talabalarning ehtiyojlari, qiziqishlari va mavjud muammolari aniqlansa, guruhli faoliyatlar ularning o‘zaro hamkorlik va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu asosda har bir talabaning ijtimoiy faollik darajasini aniqlash va rivojlanish dinamikasini kuzatish imkoniyati yuzaga keladi. Demak, tyutorlik faoliyatini tizimli, maqsadli va natijaga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etish talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishning muhim pedagogik shartlaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Talabalar ijtimoiy faolligi va tyutorlik faoliyati masalalari so‘nggi yillarda ta’lim sohasida keng o‘rganilmoqda. Ijtimoiy faollik tushunchasi, uning o‘lchovlari va ta’lim muassasalaridagi ahamiyati haqidagi ilmiy asarlar ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan yoritilgan. Masalan, Bandura (1986) ijtimoiy o‘rganish nazariyasida shaxsning ijtimoiy faolligi uning o‘ziga bo‘lgan ishonchi va motivatsiyasi bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ta’kidlaydi. Shuningdek, Bronfenbrenner (1979)ning ekologik tizimlar nazariyasi ta’lim muhitining talabalar ijtimoiy rivojlanishiga ta’sirini o‘rganishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Tyutorlik tizimi esa, talabalarni individual yondashuv orqali qo‘llab-quvvatlash mexanizmi sifatida ko‘plab olimlar e’tiborini tortadi. Masalan, Kuznetsov va Ivanov (2018) tyutorlik faoliyatining talabalar shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishidagi rolini tadqiq qilganlar. Ularning fikricha, tyutorlarning faol yordami talabalarning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi, ayniqsa, liderlik ko‘nikmalarini shakllantirishda muhimdir. Shu bilan birga, Joriy etilgan tyutorlik modellari va uslublarining samaradorligini o‘rganish ham ilmiyamaliy jihatdan ahamiyatlidir. O‘zbekistonda ham ta’lim sohasida tyutorlik faoliyati va talabalar ijtimoiy faolligini oshirish masalalari dolzarb bo‘lib, ayrim mahalliy tadqiqotlar bu borada dastlabki natijalarni taqdim etgan. Biroq, tyutorlik tizimining talabalar ijtimoiy faolligiga ta’sirini tizimli ravishda o‘rganishga ehtiyoj mavjud.

Ushbu tadqiqotning metodologiyasi talabalar ijtimoiy faollik indeksini rivojlantirishda tyutorlik faoliyatining o‘rni va ta’sirchanligini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot kvalitativ va kvantitativ yondashuvlar uyg‘unligida amalga oshirildi. Metodologik asos sifatida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi, ijtimoiy faollik nazariyasi, pedagogik qo‘llab-quvvatlash (tutoring) modeli hamda faoliyatga asoslangan yondashuv belgilandi. Tadqiqot dizayni sifatida ilmiy kuzatuv, so‘rovnoma, yarim strukturalashtirilgan intervyu, eksperiment (tajriba-sinov ishlari) va tyutorlik faoliyati samaradorligini indekslash kabi usullar qo‘llanildi. Tajriba 3 bosqichda olib borildi: diagnostik, amaliy-tajriba bosqichi va natijalarni baholash bosqichi. Diagnostika bosqichida talabalar ijtimoiy faollik darajasi maxsus mezonlar orqali baholandi: jamoaviy faoliyatda ishtirok, tashabbuskorlik, kommunikativ faollik, volontyorlik amaliyoti, o‘quv jarayonida fuqarolik pozitsiyasining namoyon bo‘lishi va ijtimoiy mas’uliyat. Ma’lumotlar yig‘ish jarayonida 120 nafar talaba va 10 nafar tyutor ishtirok etdi. Tyutorlik faoliyati yo‘nalishlari sifatida quyidagilar amalda sinovdan o‘tkazildi: motivatsion qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy loyihalarga jalb qilish, shaxsiy rivojlanish rejasini tuzish, refleksiya sessiyalari, soft-skills mashg‘ulotlari va jamoaviy faoliyatni tashkil etish. Har bir yondashuvning talabalardagi o‘zgarishga ta’siri alohida qayd etildi. Tahlil jarayonida deskriptiv statistika, korrelyatsion tahlil, kuzatuv natijalarini kodlash, sifat tahlili (qualitative content analysis) va triangulyatsiya metodlari qo‘llandi. Ijtimoiy faollik indeksini baholash uchun maxsus ballik mezon ishlab chiqildi. Tyutorlik faoliyati joriy etilgandan so‘ng indeksning o‘zgarish dinamikasi o‘rganildi. Tadqiqot etik talablarga asoslanib olib borildi: ishtirokchilarning roziligi olindi, shaxsiy ma’lumotlar

maxfiy saqlandi, tyutor va talaba o‘rtasidagi munosabat professional tamoyillar asosida tashkil etildi. Tadqiqotning cheklovlari sifatida tanlanma hajmining chegaralanganligi, tyutorlarning tajriba darajasidagi farqlar hamda talabalar motivatsiyasining turlicha bo‘lishi qayd etildi. Umuman olganda, tadqiqot metodologiyasi tyutorlik faoliyati talabalar ijtimoiy faolligini oshirishda samarali pedagogik mexanizm ekanini empirik asosda tahlil qilish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot davomida o‘tkazilgan so‘rovnoma va intervyu natijalari shuni ko‘rsatdiki, tyutorlik faoliyati talabalar ijtimoiy faollik indeksini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. So‘rovnomaga javob bergan talabalarning 78% tyutorlarning individual yondashuvi ularning ijtimoiy faolligini rag‘batlantirishda muhim omil deb hisoblaydi. Shuningdek, talabalarning 65% tyutorlar tomonidan tashkil etilgan guruh ishlari va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish ularning liderlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berganligini ta’kidladi. Tyutorlar bilan o‘tkazilgan intervyular natijasida ularning aksariyati tyutorlik tizimi talabalar o‘rtasida ishonchli muhit yaratish, motivatsiyani oshirish va ijtimoiy mas’uliyatni anglashga katta hissa qo‘shishini qayd etdilar. Statistik tahlil natijalari ham ijtimoiy faollik darajasi va tyutorlik faoliyati o‘rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjudligini ko‘rsatdi ($r=0.62$, $p<0.01$). Bu tyutorlik faoliyatining talabalar ijtimoiy faolligini oshirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Biroq, ba’zi talabalar tyutorlik jarayonidagi individual yondashuv yetarli emasligi yoki faoliyatning cheklanganligi haqida fikr bildirganlar. Shu munosabat bilan, tadqiqot tyutorlik tizimini takomillashtirish va talabalar bilan yanada samarali muloqot o‘rnatish zaruratini ko‘rsatmoqda. Umuman olganda, natijalar ta’lim muassasalarida tyutorlik faoliyatining ijtimoiy faollikni rivojlantirishda asosiy vosita ekanligini isbotlaydi va bu sohada yanada keng qamrovli ishlarni davom ettirish lozimligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tyutorlik faoliyati talabalar ijtimoiy faollik indeksini oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Talabalarning ko‘pchiligi tyutorlarning individual yondashuvi va ularning ijtimoiy loyihalar va guruh ishlaridagi faol ishtirokini ijobiy baholadi. Bu natija Bandura (1986)ning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi va Bronfenbrenner (1979)ning ekologik tizimlar nazariyasiga muvofiq keladi, chunki talabalar o‘zlarini qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhitda motivatsiya va faollik darajasi oshadi. Shuningdek, tadqiqotda olingan korrelyatsiya natijalari tyutorlik faoliyati bilan talabalar ijtimoiy faolligi o‘rtasida sezilarli bog‘liqlikni ko‘rsatdi. Bu tyutorlikning individual yondashuv orqali talabalarni rag‘batlantirish va ularni ijtimoiy faoliyatga jalb qilishdagi muhimligini tasdiqlaydi. Kuznetsov va Ivanov (2018) tadqiqotlari ham shunga o‘xshash xulosalarga kelgan. Biroq, ayrim talabalar tyutorlik jarayonida individual yondashuvning yetishmasligi va faoliyatning cheklanganligi haqida fikr bildirgan. Bu esa tyutorlik tizimining hozirgi amaliyotida ba’zi kamchiliklar mavjudligini ko‘rsatadi va ta’lim muassasalari uchun takomillashtirish zaruratini bildiradi. Shu bois, tyutorlarning malakasini oshirish, ularning faoliyatini tizimli monitoring qilish va talabalar bilan muloqotni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston sharoitida tyutorlik faoliyatining ijtimoiy faollikni rivojlantirishdagi roli hali to‘liq o‘rganilmagan bo‘lsa-da, mahalliy tadqiqotlar (Mirzaev, 2021; Saidova, 2023) natijalari mazkur tadqiqot bilan uyg‘unlashadi. Bu esa mavzuning dolzarbligini va ilmiyamaliy ahamiyatini yanada oshiradi. Tyutorlik faoliyatining talabalar ijtimoiy faolligini oshirishdagi o‘rni katta va u ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida yanada rivojlantirilishi kerak. Bu esa nafaqat talabalar shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqot natijalari talabalar ijtimoiy faollik indeksini rivojlantirishda tyutorlik faoliyatining muhim o‘ringa ega ekanligini tasdiqladi. Tyutorlarning individual yondashuvi,

talabalarni ijtimoiy loyihalar va guruh ishlariga jalb qilishi, ularning motivatsiyasini oshirishi va ijtimoiy mas’uliyatni anglashiga yordam berishi ijtimoiy faollikning o‘sishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, tyutorlik faoliyatining talabalar shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga, ularning liderlik qobiliyatlarini shakllantirishga yordam berishi aniqlangan. Tadqiqotda tyutorlik tizimining samaradorligini oshirish uchun tyutorlarning malaka oshirishini, faoliyat monitoringini kuchaytirishni hamda talabalar bilan samarali muloqot o‘rnatishni ta’kidlash zarurligi ko‘rsatildi. O‘zbekiston ta’lim muassasalarida tyutorlik faoliyatini yanada rivojlantirish va takomillashtirish talabalar ijtimoiy faolligini oshirish, ularni jamiyatga faol va mas’uliyatli fuqarolar sifatida tayyorlashda muhim omil hisoblanadi. Shuning uchun ham ta’lim siyosatida tyutorlik tizimini mustahkamlash va uning ijtimoiy ta’sirini yanada kuchaytirishga e’tibor qaratish lozim.

Ushbu xulosalardan kelib chiqib, oliy ta’lim muassasalarida tyutorlik faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan bir qator amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, har bir talabaning ijtimoiy faollik darajasini aniqlash uchun individual diagnostika tizimini joriy etish, tyutorlar faoliyatini aniq mezon va indikatorlar asosida baholash hamda talabalar ishtirokidagi ijtimoiy loyihalar sonini ko‘paytirish zarur. Bundan tashqari, tyutorlar uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, psixologik muloqot, nizolarni bartaraf etish va liderlikni rivojlantirish bo‘yicha maxsus seminar-treninglar tashkil etish tavsiya etiladi. Talabalarning ijtimoiy tashabbuslarini rag‘batlantirish, ularning volontyorlik harakatlari va jamoatchilik faoliyatidagi ishtirokini qo‘llab-quvvatlash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi tyutorlik faoliyatining natijadorligini oshirish bilan birga, oliy ta’lim muassasalarida faol, tashabbuskor, ijtimoiy mas’uliyatli va raqobatbardosh mutaxassislarni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. A.Bandura Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Prentice-Hall.
2. U.Bronfenbrenner The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Harvard University Press.
3. V.A.Kuznetsov S.M.Ivanov, Role of Tutoring in Students’ Social and Personal Development. Journal of Educational Research, 45(3), 123-134.
4. R.Peterson Models and Methods of Effective Tutoring in Higher Education. Educational Studies, 56(2), 89-102.
5. T.Mirzaev Tyutorlik tizimi va talabalar ijtimoiy faolligi: O‘zbekiston tajribasi. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
6. N.Saidova Talabalar ijtimoiy faolligini oshirishda tyutorlik faoliyatining ahamiyati. Pedagogika va psixologiya jurnal, 12(1), 45-52.